

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Алла Дакал, к. м. н.

Національна академія Державного управління при Президентові України

ПРАВА ДИТИНИ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОБІЗНАНІСТЬ ДІТЕЙ В СВОЇХ ПРАВАХ

Alla Dakal, PhD in Medical Science

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

CHILD'S RIGHTS IN THE HUMAN RIGHTS SYSTEM AND CHILDREN'S AWARENESS OF THEIR RIGHTS

The article is devoted to the assessment of conformity of reflection of children's interests with modern international and national strategic documents in the field of child protection. In addition to the Constitution of Ukraine, the legal status of the child is determined by a number of laws and regulations that ensure the development of children, and the establishment of guarantees and benefits for young citizens of our country. Despite their considerable number, the result of the actions is not always effective. One of the reasons is the ignorance of the children of their rights. An anonymous survey was conducted to determine children's awareness of their rights. Excel computer program was used to process the results.

It is determined that the national problem is the low level of children's trust in the state. The directions of the solution to the given problem are offered. The positive results that will be obtained through bilateral cooperation are described.

Keywords: children's rights, UN Convention on the Rights of the Child, public administration, child protection, children's awareness of their rights, anonymous survey.

Постановка проблеми. Головним завдання держави має бути створення якнайкращих умов для збереження здоров'я і розвитку кожної дитини та забезпечення ефективної системи реалізації особистості. Ця система полягає у розкритті потенціалу юних громадян шляхом виявленні їх навичок, здібностей, впевненості у собі та ствердженні людської гідності. У контексті реалізації євроінтеграційних прагнень українського суспільства, світових демократичних та гуманістичних тенденцій дотримання та захист прав дітей має бути пріоритетом державної політики. Надзвичайно важливим при цьому є забезпечення дієвості такої політики на практиці, а не лише декларування загальновідомих норм і правил.

Аналіз останніх публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для забезпечення дітям можливості визначити себе як особистість і реалізувати свої можливості в безпечних і сприятливих умовах, в середовищі сім'ї та в країні, для підготовки їх до життя у суспільстві і захисту, створено ряд документів на міжнародному та державному рівнях.

Діти отримали належне визнання серед соціальних пріоритетів в ХХ столітті. 20 листопада 1959 року Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було проголошено Декларацію прав дитини. Мета якої є забезпечення дітям щасливого дитинства, користування правами і свободами, які в ній передбачені. Вона закликає батьків, а також добровільні організації, місцеву владу і національні уряди визнати і намагатися дотримуватися цих прав шляхом законодавчих та інших заходів.

Базовим документом, спрямованим на захист дітей є Конвенція ООН про права дитини, яка була прийнята та відкрита для підписання резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року. Це угода між країнами, де записано, як саме уряд кожної країни має дбати про дітей. Через рік, 30 вересня 1990 року затверджена в Нью-Йорку Всесвітня Декларація про забезпечення

виживання, захисту і розвитку дітей, а 10 травня 2002 року – Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей».

З того часу відбулося чимало позитивних змін у зазначеній царині. Згідно з Білою книгою Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності» (2008), керівні принципи мирного співіснування у вільному суспільстві людей різних рас, релігій і культур полягають у взаємоповазі та розумінні, міжкультурному діалозі та освіті. На думку міжнародних експертів, це ключові аспекти для подолання нетерпимості між людьми та ефективні інструменти для укладання стійкого миру, створення безпечного середовища, дружнього до дитини¹.

В Стратегії ВООЗ, заснованій на дотриманні прав людини, вказано – «Інвестуючи в майбутнє дітей: Європейська стратегія охорони здоров'я дітей і підлітків, 2015-2020 роки»².

Насамперед, почнемо з того, що в Україні Конституцією 1996 року офіційно закріплено право кожної людини на життя (стаття 27). В діючому законодавстві України регулюються аспекти цього права³. Частина 2 статті 28 Конституції України закріпила положення про недопустимість катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання. Значну кількість особистих прав охоплює поняття «недоторканість особи», яке розглядається, з одного боку, як право на свободу та особисту недоторканість (стаття 29), а з другого, як право на охорону особистого життя (стаття 32). Частина 1 статті 52 Конституції України передбачає рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Правовий статус дитини, окрім Конституції України, визначають ряд законів і підзаконних нормативних актів, які забезпечують розвиток дітей, встановлення гарантій і пільг для юних громадян нашої держави. В Законі України «Про громадянство України» від 18.01.2001 року зазначено, що «дитина – особа віком до 18 років» (абзац сьомий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2663-IV від 16.06.2005)⁴. В цивільному та сімейному законодавстві України поняття особи, що не досягла 18 років визначається поняттями «малолітньої» та «неповнолітньої».

Завданням закону України «Про охорону дитинства», що був прийнятий Верховною Радою 26.04.2001 року⁵, є розширення соціально-правових гарантій для дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту їх прав і законних інтересів. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»⁶, формулює особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх роботи. В статті 8 йдеться про участь цих організацій у підготовці та прийнятті рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді, де сказано, що вони залучаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до розроблення і обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді. В законі «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»⁷ висвітлені їх права на отримання допомоги, умови надання та джерела покриття витрат на виплату. 5 вересня 2017 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про освіту» в новій редакції⁸.

¹ Кікінеджи, О. (ред.) (2014). Ненасильницька парадигма: орієнтири егалітарної соціалізації дітей та юнацтва *Дитинство без насилья: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : Стереарт, 17.

² World Health Organization Regional Office For Europe (2014). *Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015-2020* <<http://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/policy/investing-in-children-the-european-child-and-adolescent-health-strategy-20152020>> (2019, серпень, 11).

³ Конституція України, 1996 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>> (2019, серпень, 17).

⁴ Закон про громадянство України, 2001 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>> (2019, серпень, 11).

⁵ Закон про охорону дитинства, 2001 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2402-14>> (2019, серпень, 11).

⁶ Закон про молодіжні та дитячі громадські організації, 1998 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>> (2019, серпень, 12).

⁷ Закон про державну допомогу сім'ям з дітьми, 1993 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (2019, серпень, 13).

⁸ Закон про освіту, 2017 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>> (2019, серпень, 14).

Дискусія про цей закон тривала понад три роки. Він окреслює основні принципи функціонування освітньої галузі.

Вирішальним кроком для відбудови системи захисту прав дітей в Україні у відповідності до міжнародних стандартів стало прийняття у 2009 р. Закону України «Про загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей” на період до 2016 року». Не так давно було проаналізовано повноту його реалізації¹ та затверджено Концепцію Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей на період до 2021 року»².

Попри констатування досягнутих вагомих результатів у сфері забезпечення прав дітей, існуючу в Україні систему захисту та інтересів дітей визнано недосконалою та такою, що не повною мірою відповідає вимогам часу. Однією з причин названо неефективну міжгалузеву координацію. Серед пріоритетів програми – продовження послідовної імплементації положень Конвенції ООН і розбудова ефективної системи захисту прав та інтересів дітей на рівні територіальної громади в умовах децентралізації³. Окремий розділ останньої доповіді присвячено гармонізації національного законодавства України у сфері прав дітей з міжнародними стандартами⁴, в якому виокремлено дане питання.

Незважаючи на значну законів та підзаконних актів, результат їх дії не завжди є ефективним. Одною з причин є незнання дітьми своїх прав. Науковці з державного управління приділяли увагу окремим аспектам цієї проблеми, а тому досліджувана проблема не розкрита повністю і потребує подальшого розвитку та поглибленого вивчення.

Формування мети статті. В основу дослідження як головну мету покладено оцінку відповідності відображення інтересів дітей сучасним міжнародним і вітчизняним стратегічним документам у сфері захисту їх прав і визначення ступеню знань цих прав дітьми.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН про права дитини – це угода між країнами. Її було ратифіковано 191 країною світу. Держави-сторони взяли на себе обов’язок поважати і забезпечувати всі права дитини, передбачені в цьому документі, який визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку. Вона набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 року і з цього часу є частиною національного законодавства. Згідно зі статтею 4 даної Конвенції, держави мають вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення визнаних Конвенцією прав, причому у рамках наявних у них ресурсів⁵.

Окрім вищезгаданих, дитина має й інші, передбачені Сімейним кодексом України права. А саме:

- бути вислуханою батьками, іншими членами сім’ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також з питань сім’ї;
- власності на майно, придбане батьками або одним з них для забезпечення розвитку, навчання та виховання (одяг, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання);
- висловити свою думку щодо способу управління її майном та на відшкодування матеріальних збитків за шкоду, завдану її майну;

¹ Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи (2016). Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи: державна доповідь про становище дітей в Україні (за період 2009–2016 рр.). *Офіційний сайт Національної Академії Наук України* <<http://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000010449>> (2019, серпень, 14).

² *Розпорядження про схвалення Концепції Державної соціальної програми Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей на період до 2021 року, 2017* (Кабінет Міністрів України) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-p>> (2019, серпень, 14).

³ Дакал, А. В. (2019). Реалізація права дітей у контексті досягнення цілей сталого розвитку: Україна. *European political and law discourse*, 6 (1), 87-94.

⁴ Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи (2016). Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи: державна доповідь про становище дітей в Україні (за період 2009–2016 рр.). *Офіційний сайт Національної Академії Наук України* <<http://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000010449>> (2019, серпень, 11).

⁵ *Конвенція про права дитини, 1989* (ООН). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021> (2019, серпень, 11).

– з 14 років брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання, а також і на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними;

– з 16 років змінити своє прізвище та ім'я у порядку, встановленому законом;

– з 14 років вільно самостійно пересуватися по території України і вибирати місце перебування;

– з 16 років вільно самостійно виїжджати за межі України;

– з 6 до 18 років об'єднуватись у дитячі громадські організації;

– противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї;

– звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а з 14 років – безпосередньо до суду¹.

Створення сприятливого середовища для збереження здоров'я і розвитку кожної дитини та впровадження ефективною системи реалізації її прав набуває важливого державного значення. Вектори розвитку державної політики визначає Національна стратегія у сфері прав людини, зокрема виділимо основні напрямки:

– у сфері охорони здоров'я: забезпечення рівного доступу до високоякісної медичної та профілактики, раннє виявлення та ефективне лікування захворювань;

– у сфері забезпечення прав дитини – створення сприятливого середовища для виховання, навчання, розвитку дитини та ефективною системи забезпечення реалізації її прав;

– у сфері забезпечення права на життя – забезпечення належних гарантій захисту права на життя².

Закон України «Про національну безпеку України»³ стаття 1 пункт 10 визнає, що національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет держави, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Україна не виняток серед країн, які бажають кращого майбутнього для своїх дітей. Тому приєднуючись до міжнародних конвенцій, укладаючи міжнародні договори про співробітництво, беручи участь у розробці загальнонаціональних програм діяльності, поступово втілює в життя основні загальнолюдські цінності, інформує батьків і дітей про їх права.

З ціллю визначення обізнаності дітей у своїх правах було проведено анонімне опитування 749 дітей (274 хлопчиків і 475 дівчаток) віком від 14 до 17 років, які проживають у Київській та Черкаській областях. Із них в місті мешкає 497, в сільській місцевості – 252. З двома батьками живуть 574, з одним – 202.

Для обробки отриманих результатів використана комп'ютерна програма Excel⁴. Анкета сформована на основі вивчення законів України про права дітей.

Були задані наступні питання та отримані відповіді, котрі введені в дану програму для статистичного аналізу.

1. Чи знаєш ти до якого віку за законом України ти «ДИТИНА»?

Правильно відповіло 486 респондентів, що становить 64,9%.

2. В якому віці за законом України маєш право влаштуватись на роботу? Правильна відповідь отримана від 301 дитини, це 40,2% від усіх опитаних.

3. Чи дійсними є такі твердження? Так, чи ні?

• Держава в усьому, що мене стосується, повинна виходити з моїх найкращих інтересів. 415 дітей (55,4%) відповіли «НІ».

• Кожна дитина може зробити серйозну заяву проти держави з метою захисту своїх прав. 127 дітей (16,9%) відповіли «НІ».

¹ Сімейний кодекс України, 2018 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>> (2019, серпень, 11).

² Указ про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини, 2015 (Президент України) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>> (2019, серпень, 14).

³ Закон про національну безпеку України, 2018 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2469-VIII>> (2019, серпень, 14).

⁴ Демченко, І. Л. (2013). Навчальний посібник для працівників органів місцевого самоврядування із проведення досліджень громадської думки на місцевому рівні, 18. *Асоціація міст України* <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/posibnyk_z_provedennya_doslidzen_veh.pdf> (2019, серпень, 14).

• У кожної дитини є своя автономна сфера, в яку ніяка сила не може втручатися. 237 дітей (31,6%) відповіли «НІ».

• Я можу вільно говорити, що думаю, навіть у присутності дорослих. 213 дітей (28,4%) відповіли «НІ», хоча правильна відповідь на всі ці твердження «ТАК». Це говорить про те, що більша половина юних громадян не знають свої права.

З ціллю визначення емоційного сприйняття дитиною турботи держави про своїх громадян та захисту їх прав, були задані наступні питання.

4. Чи відчуваєш себе захищеним державою? Визнач в балах від 1 (*найменший захист*) до 5 (*найбільший захист*). Напиши цифру, яка є показником твоєї захищеності.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця визначення в балах (від 1 до 5) відчуття захисту дітьми, який надає їм держава Україна

Бали	Кількість дітей	
	В цифрах	В процентах
1	72	9,6%
2	147	19,6%
3	339	45,4%
4	150	20,0%
5	41	5,4%

Аналізуючи отримані результати, які внесені в таблицю, бачимо, що високий рівень (4 і 5 бали) відчуття захисту державою мають лише 25,4% – це 1/4 частина опитаних дітей. Решта – 74,6% недостатньо, або ж взагалі не відчувають бажаного ними захисту. Вони визначили це трьома балами (45,4%) і двома, а то й одним (відповідно 19,6% та 9,6%).

Наступним було питання про довіру до держави України.

5. Вкажи ступінь довіри державі. Визнач його в балах від 1 (*мало довіряю*) до 5 (*абсолютно довіряю*). Напиши цифру, яка є показником твоєї довіри.

Таблиця 2

Порівняльна таблиця визначення в балах (від 1 до 5) ступеня довіри до держави дітьми України

Бали	Кількість дітей	
	В цифрах	В процентах
1	164	22,1%
2	223	29,8%
3	277	36,8%
4	69	9,2%
5	16	2,1%

Ступінь довіри у юних респондентів ще нижчий, ніж відчуття захищеності державою. Так, 4 і 5 балів поставили лише 11,3% – це трішечки більше, ніж 1/10 частина від загальної кількості опитаних. Решта – 88,7% недостатньо, або ж взагалі не мають довіри до держави, в якій проживають. Вони визначили це трьома балами (36,8%) і двома, а то й одним (відповідно 9,2% та 2,1%).

Висновки: З ціллю надання послуг для створення якісної охорони дитинства держава Україна підписала важливі міжнародні угоди і видала вітчизняні стратегічні документи які втілює в практику та слідкує за їх дотриманням і виконанням. Але результати їх дії не завжди бувають ефективними. Причиною цього є незнання громадянами своїх прав.

Важливим важелем у сфері формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей є поширення серед них знань щодо надання певних прав та їх захисту, яке повинне базуватись на інформаційній інфраструктурі держави та залученні інфраструктури навчальних закладів,

бібліотек, клуб за інтересами тощо. Таким чином, завдяки інформованості, рівень відчуття захисту державою у підростаючого покоління значно підвищиться.

Загальнонаціональною проблемою є низький рівень довіри дітей державі. Для її вирішення необхідно:

- посилити роботу центрів національно-патріотичного виховання
- створити молодіжні ради
- запровадити трудове виховання підростаючого покоління, яке є одним з основних складових у формуванні особистості нової людини.

Результати, які отримає держава Україна при залученні дітей до співпраці:

- їх зайнятість реально корисними справами;
- підвищення рівня їх самооцінки і поваги до держави;
- отримання досвіду прийняття рішень і почуття відповідальності;
- накопичення трудових навичок і вчення застосувати себе в реальному житті;
- отримання навичок управління;
- виникне взаємозв'язок в поколіннях і взаємоповага;
- діти відчують реальну турботу держави;
- у держави з'являться молоді досвідчені кадри.

Перспективи подальших досліджень. Одним із ключових напрямів подальших досліджень у зазначеній сфері вважаємо дослідження розуміння ефективності дії існуючих законів за допомогою проведення анкетування серед державних службовців. Це дасть можливість проаналізувати результативність надання державних послуг у сферах, дотичних до захисту прав дітей.

References:

1. Kikinedzhi, O. (ed.) (2014). *Nenasylnytska paradyhma: oryentyry egalitarnoyi sotsializatsiyi ditey ta yunatstva Dytynstvo bez nasyllya: suspilstvo, shkola i simya na zakhysti prav ditey* [The Nonviolent Paradigm: Landmarks for an egalitarian socialization of children and adolescence Childhood without violence: Society, school and family for the protection of children's rights]. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]. Ternopil: Stereoart. [in Ukrainian].
2. World Health Organization Regional Office For Europe (2014). *Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015-2020* <<http://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/policy/investing-in-children-the-european-child-and-adolescent-health-strategy-20152020>> (2019, August, 11). [in English].
3. *Konstytutsiya Ukrainy, 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Constitution of Ukraine, 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>> (2019, August, 17). [in Ukrainian].
4. *Zakon pro hromadyanstvo Ukrainy, 2001* [Ukraine Citizenship Act, 2001 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>> (2019, August, 11). [in Ukrainian].
5. *Zakon pro okhoronu dytynstva, 2001* [Childhood Protection Act, 2001 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2402-14>> (2019, August, 11). [in Ukrainian].
6. *Zakon pro molodizhni ta dytyachi hromadski orhanizatsiyi, 1998* [Law on Youth and Children's Public Organizations, 1998 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>> (2019, August, 12). [in Ukrainian].
7. *Zakon pro derzhavnu dopomohu simyam z ditmy, 1993* [Law on State Aid to Families with Children, 1993 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (2019, August, 13).
8. *Zakon pro osvitu, 2017* [Education Law, 2017 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>> (2019, August, 14). [in Ukrainian].
9. Institute of Demography and Social Studies of M.V. Ptukh (2016). *Realizatsiya konventsiyi OON pro prava dytyny v Ukraini: dosyahnennya, problemy, perspektyvy: derzhavna dopovid pro stanovyshe ditey v Ukraini (za period 2009–2016 rr.)* [Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child in Ukraine: Achievements, Challenges, Prospects: State Report on the Situation of Children in Ukraine (2009-2016).]. *Ofitsiyyny sayt Natsionalnoyi Akademii Nauk Ukrainy* [Official site of the National Academy of Sciences of Ukraine] <<http://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000010449>> (2019, August, 14). [in Ukrainian].

10. *Rozporjadzhennya pro shvalenniya Kontseptsiyi Derzhavnoyi sotsialnoyi prohramy Natsionalnyy plan diy shchodo realizatsiyi Konventsiyi OON pro prava ditey na period do 2021 roku, 2017* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Decree approving the Concept of the National Social Agenda for the National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child until 2021 2017 (Cabinet of Ministers of Ukraine)] *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-p>> (2019, August, 14). [in Ukrainian].
11. Dakal, A. V. (2019). Realizatsiya prava ditey u konteksti dosyahnennya tsiley staloho rozvytku: Ukrayina [Realizing children's rights in the context of achieving sustainable development goals: Ukraine]. *European political and law discourse*, 6 (1), 87-94. [in Ukrainian].
12. *Konventsiya pro prava dytyny, 1989 (OON)* [Convention on the Rights of the Child, 1989 (UN)] *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021> (2019, August, 11). [in Ukrainian].
13. *Simeynyy kodeks Ukrayiny, 2018* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Family Code of Ukraine, 2018 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>> (2019, August, 11). [in Ukrainian].
14. *Ukaz pro zatverdzhennya Natsionalnoyi stratehiyi u sferi prav lyudyny, 2015* (Prezydent Ukrayiny) [Decree approving the National Strategy on Human Rights, 2015 (President of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>> (2019, August, 14). [in Ukrainian].
15. *Zakon pro natsionalnu bezpeku Ukrayiny, 2018* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law on National Security of Ukraine, 2018 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2469-VIII>> (2019, August, 14). [in Ukrainian].
16. Demchenko, I.L. (2013). Navchalnyy posibnyk dlya pratsivnykiv orhaniv mistsevoho samovryaduvannya iz provedennya doslidzhen hromadskoyi dumky na mistsevomu rivni [A Guide for Local Government Employees in Public Opinion Research], 18. *Asotsiatsiya mist Ukrayiny* [Association of Ukrainian Cities] <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/posibnyk_z_provedennya_doslidzhen_veb.pdf> (2019, August, 14). [in Ukrainian].